

Čo vytvára a mení hodnotu krajiny

Konferencia *KRAJINA – ČLOVEK – KULTÚRA* (B. Štiavnica, 4. – 5. mája) je už tradičným sprievodným festivalovým podujatím, ktoré organizuje Slovenská agentúra životného prostredia – Centrum tvorby krajiny B. Bystrica v spolupráci s TU Zvolen, Fakultou ekológie a environmentalistiky B. Štiavnica. Konferencia je v tomto roku zameraná na implementáciu Európskeho dohovoru o krajine, rozoberá základné pojmy a procesy vrátane legislatívy. Vo väzbe na pripravovaný zákon o krajinnom plánovaní sa konferencia podrobnejšie venuje „cieľovej kvalite krajiny“. Tento pojem je v dohovore definovaný ako prania a požiadavky verejnosti, týkajúce sa charakteristických čít krajiny, v ktorej žije, formulovaných pre danú krajinu kompetentnými orgánmi verejnej správy. Jednoduché parametre, ktoré charakterizujú cieľovú kvalitu krajiny, budú predmetom príspevkov a diskusie počas konferencie.

Každá súčasť nášho života má svoj vlastný príbeh. V súčasnosti prebieha proces pristúpenia SR k Európskemu dohovoru o krajine. Zaujímavou súčasťou tohto procesu boli naše skúsenosti pri preklade dohovoru a jeho „prerobovanie“ do našej zaužívanej terminológie. Narazili na viacero „neobvyklých“ a ťažko aplikovateľných slovných spojení. Napríklad *cieľová kvalita krajiny*, *charakteristické črty krajiny*, *pranie a požiadavky verejnosti*... a iné s krajinou u nás zatiaľ málo spájané súvislosti. Pri posudzovaní krajiny sme si zvykli na určité klíšé, zaužívaný stereotyp náhľadov. To je ten „náš“ príbeh. Občas sa oplatí pozrieť okolo seba a hľadať nové kontexty vzťahov, o ktorých si myslíme, že nám už žiadnu novú informáciu neprinesú.

Niekoľko cudzích slov

Cudzie slová na nás niekedy pôsobia ako noví susedia. Pristávajú sa do našich návykov a vytvárajú nové, najprv neurčité vzťahy. Postupne si na nich zvykneme a zistíme, že môžu byť v mnohom užitoční. Praktický význam nových termínov je v tom, že obohacujú náš jazyk a upresňujú význam toho, čo chceme povedať. Predstavte si, že by sme sa mali dorozumievať pomocou 100 slov. Náš život by sa zredukoval. Inak povedané, aj

Dochované znaky historických krajiných štruktúr v prejave členenia poličok a pôvodnou architektúrou bytových a hospodárskych objektov

pri súčasnej slovnej zásobe, často aj na bežné životné situácie nemôžeme nájsť to správne pomenovanie. Relatívne novými, a tým aj cudzími slovami o našej krajine, sú *axiomatické vzťahy*, *vizuálny impakt*, *sémiotický aspekt*, *sympptomatika porúch*... Samozrejme, že by sme sa mohli zaobísť aj bez týchto slov. Ale potom by nám hrozilo, že prehliadneme aj to, čo nás v krajine trápi, čo je v nej nežiaduce. To, čo by sme si inak mohli aj nepovšimnúť... Tých doterajších „100 slov o krajine“ nám umožnilo nevidieť to, čo máme pred očami. Pretože to, čo človek nepozná, to ani nevidí... Nevšimame si to.

Hodnota krajiny

Každá krajina je originálna. Kombinácia jej vlastností sa nikdy neopakuje. Jej regionálne a lokálne špecifiká môžeme vnímať aj ako hodnotu. Hodnota je dôvodom pre ochranu. Inak povedané, zmysel slova ochrana vy-

chádza z predpokladu hodnoty, či už ako vzácnosti, niečoho čo zaniká, niečoho čo je originálne alebo ojedinelé, špecifické, charakteristické.

To, čo znižuje súčasnú hodnotu krajiny, sú neusporiadané štruktúry krajiny, zle lokalizovaná zástavba a nepôvodné, indiferentné stavby. Rovnako aj zle obhospodávaná krajina alebo zanedbaná, ľuďmi opustená krajina. Negatívne trendy vo vývoji krajiny predstavujú zánik pôvodných krajiných typov, vnášanie cudzorodých komponentov do obrazu krajiny (krajinných typov), zmenu usporiadania štruktúry krajiny v krajinnom priestore, cudzorodých stavieb, respektíve stavieb, ktoré narušujú pôvodnú kvalitu prostredia.

Nemyslia sa tým pozitívne architektonické novotvary, ktoré obohacujú prostredie. Myslíme tým narušenie miestnych a regionálnych špecifik a už existujúceho kontextu - domu v sídle a sídla v krajine. V súčasnosti sa stáva čoraz väčším nebezpečím výstavba nepôvodných, dimenzionálne, proporčne a typovo nevhodných stavieb. Nejedná sa len o ich tvarovú nevhodnosť, ale aj lokalizáciu a narušenie charakteristických vzťahov, ktoré vytvárajú súčasné hodnoty, kvalitu a špecifiká sídelného a krajinného prostredia. Práve tie vytvárajú „pamäťové stopy“ v krajine, ktoré krajinu dlhodobo reprezentujú.

Vo vzťahu k „čomu“ tieto zmeny znehodnocujú krajinu?

Hodnotovo-významové vzťahy vyplývajú z charakteristického vzhľadu krajiny a súvisia s krajinným obrazom a krajinným rázom. Krajinný obraz reprezentuje typický vzhľad danej krajiny. Krajinný ráz reprezentuje regionálne a lokálne špecifický krajinný charakter, prírodnú, kultúrnu a historickú hodnotu krajiny.

Vizuálny impakt

Hodnotenie vizuálneho impaktu predstavuje identifikáciu tých faktorov, ktoré signalizujú nepriaznivé zmeny v krajine. Spôsobujú „poruchu“ v typickom krajinnom obraze a narušujú špecifický charakter (ráz) krajiny. Slovo vizuálny impakt pochádza z angličtiny - *visual impact*. *Impact* znamená kolíziu, tlak, nezrovnalosť. Proces hodnotenia vizuálneho impaktu sa nazýva *visual impact assessment* (VIA). Vizuálny impakt má v podstate dva prejavy. Prvým je nežiaduca zmena v celkovej štruktúre

Farebné premeny krajiny počas ročných období

krajiny v danom území. Tým sa naruša jej kompozícia. Napríklad veľkými homogénnymi plochami, fádny m usporiadaním plôch a textúr. Druhým prejavom sú nežiaduce vlastnosti jednotlivých objektov, ktoré sa v krajine vyskytnú (rozmermi, proporciami, kontextom, štýlom, materiálom, farbou, dislokáciou...). Je toho dosť!

Semiotický aspekt

Každá informácia o krajine je sprostredkovaná prostredníctvom znakov. To, čo vidíme ako konkrétne objekty v krajine (dom, strom, rieka...) alebo časti krajiny (les, sídlo, pole...) sa prenáša pomocou znakovkej sústavy ako pojmy do našej mysle. Znak je zovšeobecnením termínu objekt, zložka (či prvok). Môžeme hovoriť o „znakovom repertoári“ krajiny. Pomocou znakovkej sústavy môžeme popísať a interpretovať vlastnosti krajiny. Krajina sa takto javí ako sústava (vizuálnych) znakov. Dá sa fotograficky nasnímať a nakresliť v podobe napríklad panorámy. Krajinu je výstižnejšie nakresliť, ako popísať slovami. Skúsili ste už niekomu telefonicky popísať, čo v krajine vidíte?

Poruchy a vizuálny impakt sú symptomatické javy, ktoré sa prejavujú ako príznaky, či odchýlky od rovnovážneho stavu. Vzniká nejaký rozdiel medzi tým „čo má byť“, čo bezporuchovo funguje, a tým čo je narušené, čo „nefunguje“. Z rozdielu znakov a príznakov vychádza symptomatická - identifikácia porúch. Disproporcie v krajine sa javia ako symptómy, príznaky (1.) narušenia vzhľadu a príznaky (2.) funkčných porúch v krajine.

Vizuálny impakt takto prezrádza vonkajšie - viditeľné vzťahy v krajine a signalizuje aj vnútorné príčiny. Poruchy, ktoré sa prejavujú ako symptómy majú nielen „vizuálny prejav“, ale sú aj celkovými poruchami štruktúralno-funkčných a hodnotovo-významových vzťahov v krajine. Sú prejavmi vnútorných vlastností krajiny.

Dôležitou súčasťou VIA je aj hodnotenie vizuálnej kapacity krajiny. Schopnosť krajiny pojať, absorbovať, pohltiť novotvary bez toho, aby došlo k narušeniu jej súčasného vzhľadu či krajinného rázu. V prípade napríklad stožiarov, ktoré predstavujú vertikálne, štíhle objekty, vznikajú nové dominanty v krajine. Tieto môžu (zjednodušene povedané) byť eliminované vhodnou textúrou pozadia, pozíciou stožiaru na horizonte, alebo polohou mimo dominujúce vrcholy na horizonte. Samostatný význam v spracovaní rizík impaktu, má aj identifikácia krajinných typov. Tých, ktoré sú pôvodné a v danom území prirodzené. Ale aj stavu, ktorý je výsledkom interakcií prírodných a ľudských procesov v určitom čase. Krajinné typy vytvárajú základný predpoklad hodnotenia autentického a historicky formovaného vzhľadu danej krajiny. Predstavujú aktuálny stav krajiny, ktorý ju reprezentuje. Je východiskom aj pre formovanie predstáv o budúcnosti krajiny - možnosti úprav či „náprav“ smerom k cieľovému kvalitnému stavu. Z prirodzeného krajinného typu by mal vychádzať aj charakter úprav a manažmentu územia.

Krajinné vzorce

Pri pohľade do krajiny sa vizuálne vzťahy, ktoré vníma-

me prejavujú ako „krajinné vzorce“ (angl. *landscape patterns*). Usporiadanosť druhotnej krajinej štruktúry (krajinej pokrývky) vyjadruje určitú zákonitosť. Už pri bežnom pohľade na krajinu si môžeme všimnúť určitého ako keby opakovaného, „čitateľného“ usporiadania jej častí. Naozaj je to tak. Jednotlivé priemety plôch vytvárajú určité obrazce, piktogramy, vizuálne identifikovateľné vzťahy. V kultúrnej krajine sú tieto vzťahy zvýraznené pravidelnými geometrickými útvarmi, v prírodnej organickými tvarmi kriviek. Pri pohľade do krajiny sa jej krajinné vzorce kon-

funkčné v krajine znamená (relatívne) to isté ako pekné.

Východiská

Každý inžinier vie, že technické dielo mení svoje prostredie, a že jeho umiestnenie v konkrétnej lokalite má svoje zákonitosti. Vhodné osadenie stavby v krajinnom prostredí je vonkajším vzťahom videného riešenia, voči vnútorným zákonitostiam vzťahu stavby (statických, konštrukčných, dispozičných, funkčných...) a krajiny. Rovnako to platí aj vo využití územia poľnohospodárstvom, lesníctvom, vodným hospodárstvom. Každá

činnosť a každý nový objekt mení vzťahy svojho okolia a logicky aj usporiadanie a vzhľad krajiny.

Ľudstvo si stále vytvára určité predstavy a koncepcie ako môže pretvárať prostredie. Mení, reštrukturalizuje súčasnú štruktúru krajiny. Možno by bola na mieste otázka: *Akú krajinu okolo seba chceme mať?* My ju predsa vytvárame.

Pre formovanie zmien má rozhodujúci význam rešpektovanie dvoch základných vzťahov:

(a) kontext vizuálno-hodnotových významov z hľadiska kultúrnohistorických kritérií,

(b) kontext štruktúralno-funkčných významov z hľadiska krajinnoeekologických kritérií.

Ani jeden, ani druhý by sme

nemali uprednostniť, ale ani zanedbať. Inak povedané prírodné a ľudské žijú v symbióze. Narušenie jedného vzťahu ovplyvní vzťah druhý. Ak niečo vnímame v krajine a nazveme to pekným, je zrejmé, že vzťahy, ktoré tento vzťah formovali, boli harmonické. Z toho vyplýva aj „nová“ pozícia zmyslu ochrany hodnôt prostredia. Pekné a fungujúce sú iba dve strany jednej mince. Možno by aj náprava nedostatkov v našej krajine - a máme ich neúrekom, mohla začať práve tu. V uvedomení si vzťahu hodnoty a úžitku, ktoré nám krajina prináša.

doc. Ing. Peter Jančura, PhD.

Príklad vizuálneho impaktu (výrazné zásahy do krajiny spôsobené hospodárskou činnosťou)

frontujú s našimi (vnútornými) mentálnymi vzorcami. Pozitívna zhoda vzorcov v nás a v krajine nasvedčuje, že vzťahy sú harmonické. Sú v poriadku. Krajinu vnímame ako peknú. Negatívna odozva znamená rozpor, nezgodu. To znamená, že je „tam“ nejaká porucha, ktorú primárne vnímame ako poruchu tvaru či štruktúry. Napríklad priveľký lán poľa, nevhodne umiestnená a proporčne disharmonická stavba alebo narušenie štruktúry povrchu pôdneho krytu eróziou. To znamená, že nevidíme len „škaradé - pekné“, ale aj „funkčné - nefunkčné“. Medzi nimi existuje zrejma synergie. Sústava vzťahov a jemných interakcií, ktoré sa navzájom podmieňujú. Zjednodušene povedané,

Súťažný film Envirofilmu 2005

Doba za dobou (Austrália), scenár, hudba, réžia: Mairéid Sullivan, Ben Kettlewell

Tento film je oslavou vzácneho dedičstva starobyľých Keltov, Američanov a Austráľčanov. Film zobrazuje prírodu a krajinu, posvätné miesta zhromažďovania sa, ako aj starodávne symboly a ikony z Írska, Severnej Ameriky a Austrálie. Autori filmu Mairéid Sullivan a Ben Kettlewell dopĺňujúce námety získali z verejných, ale aj súkromných zdrojov.

Hudba k filmu predstavuje tradičné a súčasné piesne, klasickú poéziu, prózu, ale aj pôvodné zvuky a tóny.

